

HVEM TALER OM SEJR?

AF KRISTOFFER GRANOV

Ivan Krastev

Efter Europa

Informations Forlag, 2017

David Runciman

Sådan ender demokratiet

Informations Forlag, 2018

Det er vist ikke for meget at påstå, at der findes en slags rådvildhed omkring verdens gang i dag. En form for perpleks tilstand motiveret af alle de forhold, vi nu alle kender så godt. Den lurende klima-apokalypse, bombning af skoler og hospitaler i Mellemøsten, en autokrat i Øst og en brovtende tåbe i Vest. Læg dertil en digital underminering af demokratiet, fremkomsten af illiberale ledere og et europæisk fælleskab, der brager og knager under påvirkningen af både ydre og indre pres. Alt sammen rigeligt til alarmisme og desperation, og nogle mener endda at kunne høre støvletramp i det fjerne. Det ligger lige for at sammenligne forskellige historiske perioder, der førte til krig og sammenbrud, med den nutidige situation. Men vent lige et øjeblik, siger nogle af tidens fremtrædende tænkere: Fortiden er ikke ligesom nutiden.

Den bulgarske politolog Ivan Krastev spørger i begyndelsen af sin bog *Efter Europa*, om vi lever i et sammenbrudsøjeblik, mens idéhistoriker og professor på Cambridge David Runciman forklarer, at vi er besat af nogle traumatiske øjeblikke i verdenshistorien. Ivan Krastev siger dog, at ”gårsdagens fortællinger og forklaringsmodeller ikke bare virker gammeldags,” men også ”nærmest uforståelige”. Et udsagn, David Runciman utvivlsomt ville være enig i. Vores historiske forståelse er nemlig afhængig af dens specifikke kontekst. Et kup i dag vil eksempelvis ikke finde sted på samme måder som tidligere tiders kup, da både kupmageres og kupofres muligheder for at sprede og kontrollere information er helt anderledes i dag end tidligere. Man kan ikke bare køre kampvogne rundt i gaderne, anholde præsidenten og besætte radiostationen og erklære, at man har overtaget styringen med landet. Den efterhånden gængse sammenligning mellem 1930'ernes Europa og nutiden holder heller ikke, da stort set alt andet end den usympatiske retorik er anderledes i dag.

I David Runcimans *Sådan ender demokratiet* argumenter han overbevisende gennem tre analytiske figurer: Kup, katastrofe og det han kalder teknologiens magtovertagelse. Demokratiets sammenbrud vil ikke blive spektakulært, siger Runciman. Det vil komme krybende i kraft af gradvise ændringer. Den socioøkonomiske og historiske kontekst, som vores demokratier befinder sig i i dag, er nemlig væsentlig anderledes end dem, der fik nationale katastrofer til at resultere i de tidlige demokratiers kollaps. 1930'ernes tyske demokrati var eksempelvis ikke modent, forklarer Runciman. I efterkrigstiden opbyggede vi i Vesten modne og stabile demokratier, der i dag fremstår trætte og udmattede og derfor har svært ved at modstå presset fra en ny tids problemer. Det lader til, at Runcimans afgørende pointe er, at vi skal studere og lære af historien, men det betyder ikke, at det er meningsfuldt at drage alt for direkte paralleller til fortiden. Hvis der er én ting, historien viser, er det, at vi til enhver tid er i stand til at ødelægge det hele for os selv. Atombomben gjorde det forhold lysende klart og konkret, men atomvåbenets fremkomst gjorde også, at de politiske institutioner måtte finde nye svar til en ny tids teknologi. Runciman bringer Hannah Arendts drøvtviggende Adolf Eichmann på banen, ikke for at advare mod nazistiske undertoner i samtiden, men som eksempel på den fantasiløse politiker eller embedsmand (hej Djøf), der ikke kan stå imod, når "farlige ideer melder sig." Verden har i moderne tid ikke stået overfor en global klimakrise, som den vi ser nu, og det er derfor heller ikke sandsynligt, at det er noget, vi kan løse med tidligere tiders metoder. Det samme kan man sige om de sociale mediers indvirkning på vores demokratiske processer, det voldsomme pres på Europas grænser fra flygtninge og immigranter og senest står det lysende klart, at det også gælder de globale finanslabyrinters digitale udplyndring af vestlige demokratier.

Så hvordan ender demokratiet så ifølge Runciman? Den amerikanske komiker Bill Maher har, siden Donald Trump overtog præsidentembedet i USA, nærmest ugentligt i sit talkshow *Real Time* prøvet at vække sine medborgere til det, han kalder et "*slow moving coup*". Han taler imod gradvis svækkelse af demokratiets institutioner indefra, ansættelse af familiemedlemmer i magtpositioner og selvfølgelig den bemærkelsesværdige omgang med sandheden, som den amerikanske præsident praktiserer. Runcimans beskrivelse ligger ikke langt fra den forestilling. "Demokratiet går ikke til i vold, det fortsætter bare i udviklingen mod gnaven forældelse," skriver han og introducerer begrebet *zombiedemokrati*: "Den grundlæggende idé er, at folk bare er tilskuere til en forestilling, hvor det er deres rolle at klappe eller lade være med at klappe på de rigtige tidspunkter."

GLEMTE TABERE OG HELLIGE KOSMOPOLITTER

Mens Runciman centrerer meget af sin analyse i et vesteuropæisk perspektiv, har bulgareren Krastev et langt større fokus på østeuropæiske forhold. Hans blik er også mere sociologisk, og ikke mindst hans analyser af de psykologiske forhold omkring eliter og anti-eliter er medrivende, præcise og originale. Ifølge Krastev lider vi af en nostalgisk længsel efter det liberale, habsburgske Europa. Han beskriver en kosmopolitisk indstillet elite, der i bedste mening er kommet til at konstruere et Europa, der ikke rigtigt svarer til store dele af befolkningens dagligdag og følelser. Det er klart, at en italiener eller hollænder fra det bedre borgerskab, der har været på Erasmus-udveksling, taler tre-fire sprog og har et vellønnet internationalt job, som det naturlige i verden nynner med på Beethovens niende og svælger sig i Stefan Zweigs beskrivelser af det gamle åndrige Europa. Men for store dele af Europas befolkning er EU's kosmopolitiske værdier nærmere en trussel. Måske har den europæiske elite undervurderet

nationens betydning, fordi den selv gnidningsløst har kunnet have *både* en kosmopolitisk og en national identitet. "Nationen er ikke ulig Gud," skriver Krastev: "Den er et af vores skjolde mod tanken om vores dødelighed. Det er i mindet hos vores familie og vores nation, vi håber at leve videre efter døden." Det er en helt anden måde at tænke på, end dengang François Mitterand højtideligt erklærede "Nationalisme: C'est la guerre!" Det var lige præcis, hvad Mitterand selv havde oplevet, ligesom det var det for Jacques Delors, Robert Schuman og Konrad Adenauer og alle de andre af EU's *founding fathers*. Krastevs vigtige pointe er, at sådan føles virkeligheden ikke nødvendigvis langt ude på landet i Polen eller Ungarn. Især ikke hvis man har tabt en økonomisk kamp til andre dele af kontinentet.

I det hele taget er den østeuropæiske virkelighed væsentlig anderledes end den vesteuropæiske, argumenterer Krastev. Han mener, at man i Østeuropa er naturligt anti-kosmopolitisk indstillet, blandt andet fordi man ikke har nogen kolonifortid og derfor heller ikke nogen skyldfølelse. Anti-kosmopolitisme udtrykkes fint af den tidligere polske udenrigsminister Witold Waszczykowski som Krastev citerer for at have sagt om EU, at det er "en blanding af kulturer og racer, en verden bestående af cyklister og vegetarer, der kun bruger vedvarende energi og bekæmper religion." Kulturforskellen mellem øst og vest er ifølge Krastev så klar, at den kan sammenlignes med de forskelle, man finder i Vesteuropa mellem land og by.

Men Ivan Krastev er på ingen måde ude på at udstille sig selv og resten af befolkningerne i de tidligere Sovjet-dominerede områder. Han argumenterer overbevisende for, at den væsensforskellige holdning til værdispørgsmål bunder i, at de tidligere østbloklande ikke bare har en anden historisk baggrund, men også nogle helt andre samfundsmæssige forhold. Hans eget hjemland Bulgarien har eksempelvis mistet omkring 10 procent af sin befolkning de senere år. Folk rejser ganske enkelt væk, hvilket ifølge Krastev gør, at man med rimelighed kan tale om "etnisk forsvinden" som et reelt tema i Østeuropa. Landene er under pres på en anden måde, end de vestlige lande er under pres.

Det helt store tema her er for Krastev migration. Det er migrationsstrømmene, der igen har gjort politik nationalistisk, siger han. Han går endda så vidt som til at kalde flygtningekrisen for Europas 9-11. Frygten for indvandring er den primære drivkraft i populismens fremkomst. Eliten er af gode grunde – de er jo eliten – mindre ængstelig end resten af befolkningen. Sådan er det blandt andet, fordi den europæiske arbejderklasse er post-marxistisk, hvor klassebegrebet har mistet sin tyngde som politisk drivkraft, begrunder Krastev. Kosmopolitter og globalister befinder sig godt i den nye verdensorden – det er jo en spændende legeplads – mens nationalister frygter for fremtiden. Det er i den mentale mekanik hos henholdsvis nationalister og kosmopolitter, at Krastev ser de afgørende forskellene i nutidens politiske morads. Vi ser ganske enkelt verden forskelligt, fordi vi bor i forskellige verdener. Så hvis man en dag sidder hovedrystende og griner lidt af dem, der frygter en borgerkrig i Danmark, fordi der er kommet muslimer til landet, så skal man måske tænke på, at selvom frygten er irrationel, og analysen mildt sagt halter, så er den angstfulde følelse helt ægte, og den driver deres politiske blik og ikke mindst stemmeafgivning.

HVAD GØR VI NU, LILLE DU?

De psykologiske skel mellem den kosmopolitiske elite og de højrenationale, som Krastev beskriver, minder om de ikke tidligere sete udfordringer som David Runciman beskriver i *Sådan ender demokratiet*.

Europa har ikke tidligere oplevet et migrationspres, som det vi ser i dag, og vi må derfor opfinde en ny måde at håndtere det på. Vores trætte institutioner må kort sagt op på mærkerne og med fantasi og handlekraft være parate til at forme sig efter nutidens udfordringer.

Den formildende faktor hos Runciman er nemlig, at demokratiets udmattelse også *kan* resultere i, at systemet kæmper tilbage og forbedrer sig. Her følger Runciman i nogle af det 20. århundredes helt store fodspor indenfor den politiske filosofi. Som John Rawls så glimrende beskrev det i *A Theory of Justice* i 1972, så er det institutionernes evne til at distribuere samfundets goder retfærdigt og rimeligt, der afgør, om vi har skabt et i etisk forstand godt samfund. Og som den politiske videnskab senere har påvist i flere omgange, så vil befolkningens opbakning til sådan et samfund være nogenlunde stabil, så længe samme befolkning oplever, at institutionerne leverer retfærdighed. Den indsigt mangler til tider i strømmen af bøger fra eliten, der skal forklare populismen.

Men ét sted tog Rawls måske alligevel fejl ifølge Krastev, nemlig i hans tro på meritokratiet. For selvom den europæiske elite måske (måske!) har gjort sig fortjent til sin position i toppen af samfundet, har de ikke nødvendigvis nogen særlig loyalitet over for deres land og er afkoblede fra de forhold, som deres samfund går op i. Det skaber mistillid og antipati hos de mennesker, der ikke er en del af den meritokratiske elite. Vi kan sikkert alle huske en nævenyttig og forbilledligt dygtig klassekammerat fra folkeskolen, der selvfølgelig fik topkarakterer, men som ingen rigtigt kunne lide, fordi hun skilte sig ud fra fælleskabet. Nogenlunde sådan ser Krastev forholdet mellem dem, der stemmer på populist, og dem, der protesterer imod. "Populister lover folk, at de ikke kun vil bedømme dem ud fra deres præstationer." Den meritokratiske elite lever nemlig i den vildfarelse, at EU's krise er et kommunikationsproblem. De tror, at problemet er, at Bruxelles har fejlet mest ved ikke at kunne forklare, hvor godt EU er. Men sandheden er nok nærmere, at EU har leveret ganske fint på fred, velstand og stabilitet, men har svigtet som enhed i forhold til flygtningekrisen og mere generelt på den sociale dimension.

Så når Krastev, der ikke har meget af den opbyggelighed, som Runciman næsten heller ikke har, i *Efter Europa* (som alle med interesse for kontinentet bør læse) skriver, at "europæerne lever i frygt for opløsning, samtidig med at unionen mere og mere ligner et skæbnefællesskab," må det også være i den fælles skæbne, at vi finder løsningerne på nutidens problemer. Det handler om at undgå sammenbruddet, fremskridtet er kun lineært i dårlige historiebøger, siger Krastev. Som så mange andre tyngede mennesker har gjort det før, finder Krastev lidt trøst hos Rilke. Det handler måske ikke længere om at vinde for det idealistiske europæiske projekt. "Hvem taler om sejr," spurgte Rilke, "det er nok at overleve."

Kristoffer Granov er chefredaktør på samtidsmagasinet ATLAS

